

Мирко Сајловић

Православни богословски факултет
Универзитет у Источном Сарајеву
sajlovicmirko@gmail.com

ИСТОРИЈА МИТРОПОЛИЈЕ ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКЕ У ПРОЦЕСУ САВРЕМЕНЕ РЕВИЗИЈЕ ИСТОРИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Апстракт: Након осамостаљивања бивших југословенских република свака од њих извршила је ревизију своје националне историје. Заједничка карактеристика ових ревизија јесте промена наратива историјске матрице од социјалистичко-федеративне ка национално-државотворној. Поред других, једна од специфичности савремене ревизије црногорске историје јесте и идеолошко-политичка ревизија историје Митрополије црногорско-приморске, која подразумева настојање да се Српска православна црква избрише из историјског наратива Црне Горе.

У раду постављамо питање: које је место и улога историје Митрополије црногорско-приморске у контексту савремене ревизије историје Црне Горе. У том контексту сагледавамо црногорско идентитетско питање са историографског аспекта, тј. колико се ово питање огледа кроз “борбу за историју” Црне Горе.

Кључне речи: Црна Гора, Српска православна црква, Срби, Црногорци, историја, идентитет, континуитет, култура, политика.

Сваки разговор данас у Црној Гори, чини се, оптерећен је питањем њеног идентитета, тј. идентитета већинског дијела држављана Црне Горе. Но, ма како се оно данас наметало као горуће (примарно), историјски посматрано питање црногорског идентитета никада није тако судбоносно оптерећивало као владику Рада средином XIX века, када га је он и дефинисао. Посматрано са верског и културолошког аспекта, идентитет црногорства у свом *Горском вијенцу* он излаже на основу аутохтоне народне православне вере и њене патријархално-племенске културе, а у односу на два друга суседна света: турски (или исламски) и млетачки (односно римокатолички).¹ Генерално посматрано, током свих прошлих векова питање црногорског идентитета испоставља се као ствар додира или укрштања моћи различитих вера и култура над црногорским небом. По истом принципу народне вере или невере оно се и данас поставља, али у другачијој форми и друштвено-политичким приликама. За разлику од прошлих векова где је ово питање проистичало из блиског сусрета православља са исламом или римокатолицизмом, данас се оно манифестује као сусрет православне вере и вере синова отаца из комунистичког периода историје Црне Горе, као сусрет црногорског православља и црногорског атеизма, агностицизма или етнофилетизма (национализма). На тај начин, како пре, тако и данас, верски моменат се испоставља као један од битних, ако не и најбитнијих сегмената по питању савременог црногорског идентитета. Наравно, где се год поставља питање идентитета, ту су незаобилазне и историјске констатације, односно ново преиспитивање историје у тражењу новог одговора на питања: ко смо, шта смо и где

¹ Ђорђевић, Лучић, 2009, 65-76.

стремимо? Одговоре на питања идентитета људи траже преко ствари које им највише значе: религије, језика, историје, вредносног система и обичаја предака, институција дугог трајања и др. Укратко, један народ свој национални идентитет идентификује са предањем културних вредности својих предака.²

Ново систематско преиспитивање историје Црне Горе, са доминантним национално-идентитетским приступом, веома је видно на пољу црногорске историографије почев од средине XX века па на овамо. Тачније, од времена после Другог светског рата, када се сходно пројектованим плановима новог комунистичког система, системски радило на изградњи новог црногорског идентитета.³ Тада установљени атеистички политички систем и његова тоталитарна друштвено-политичка реалност, на свој идеолошко-атеистички начин октроисали су и одговор на постављено црногорско идентитетско питање. Сходно датој политичкој констелацији било је неопходно да се пројектовани атеистички идентитет црногорства “само” (?) историјско-предањски утемељи кроз писање нових историја. Конкретно, требало је да се пројектовани “новостари” црногорски идентитет (пре)утемељи на “новим” историјским открићима, а који би били плод тематско-идеолошке лустрације старе (предањске) историје Црне Горе. Дакле, писање нове историје Црне Горе, које за императив има историјску конструкцију новог идентитета, за основну претпоставку има заузимање новог приступа при ишчитавању историјских извора. Наравно, овде није реч о новом историографском критичком приступу, већ о својеврсном облику идеолошког историјског ревизионизма, где се посебно наглашавају “нова открића” пронађена услед тенденциозно-критичке лустрације старе историје. На основу таквих “крुцијалних” открића, савремени црногорски ревизионистички историчари (Драгоје Живковић, Радослав Ротковић, Војислав Никчевић, Данило Радојевић, Јеврем Брковић), уз подршку појединих политичких структура, настоје да у јавном и медијском простору створе нову слику прошлости Црне Горе прилагођену потребама идеологије владајуће структуре. На тај начин се из нове визуре, наводно научне, обликује историја и нови црногорски идентитет. Сва “научност” ревизионистичке историје условљена је чињеницом да је новој друштвено-политичкој парадигми Црне Горе неопходна и нова историјска прошлост на којој ће црпети свој актуелни легимитет. Такав начин рабљења прошлости суштински обележава рад наведених историчара, али и генерише актуелни политички неспоразум око интерпретације историје Црне Горе. Евидентно да је овде присутан прекомеран утицај политике у сферу историје као академске науке, те да политика тиме доводи у питање саму релевантност историографије као научне области која настоји да реконструише прошлост на основу критичке анализе извора и уз примену објективних научних метода. Епистемолошки значај историографије је политичком (зло)употребом сведен на ниво њене политичке примењивости. Њена важност се мери тек степеном значаја као политичког инструмента, а у сврху изградње и оправдавања савременог црногорског националног и политичког идентитета. Такође, овакво тенденциозно интерпретирање историје довело је саму историју Црне Горе у раскорак између онога што она јесте по историјским изворима и онога што би требало да буде у складу са захтевима одређених политичких структура. Овај раскорак између објективне историјске науке и ревизионистичке политизације историје у суштини дефинише природу и смисао савременог идентитетског питања у Црној Гори данас.

² Хантингтон 1998, 28.

³ Идеолошко-теоријски покушаји креирања црногорске нације постојали су и пре Другог светског рата, али ће своју конкретизацију добити тек по установљењу комунистичке власти. Види: Терзић, 181-198. Такође види: Живковић 1987, 181-199.

Историја увек зависи од начина тумачења и избора историјских извора од стране историчара. У савременој црногорској историографији управо је проблематичан епистемолошки оквир унутар којег историчар врши ишчитавање и интерпретацију историјских извора, тј. историчарев приступ тумачења извора. Под “историчаревим приступом” подразумевамо не само његов вредносни и методолошки оквир, већ пре свега његову херменеутичку претпоставку, односно његову “веру” на основу које одређује шта је историјски релевантно, а шта није. Ово историчарево предубеђење, између осталог, веома је видно кроз селективан избор историјског материјала и релевантне литературе код савремених црногорских ревизионистичких историчара. Наиме, ову селекцију они изводе сасвим јасно и транспарентно у складу са унапред задатим идеолошким и идентитетским претпоставкама, те на тој основи граде свој целовит историјски наратив који више одражава савремене политичке тенденције и идентитетске потребе него историјску реалност из далеке прошлости.⁴ Селективни избор историјског материјала свакако да не води ка општеприхватљивој реконструкцији прошлости заснованој на критичкој анализи свих расположивих извора, већ производи пристрасну и једнострану историју. У суштини, таква историографија престаје да буде наука о прошлости и постаје политичко средство за конструисање пожељног идеолошког и идентитетског обрасца. У том смислу савремене ревизионистичке историје Црне Горе више представљају политички инструмент захтеване идентитетске артикулације, него научно засновано историјско истраживање. Историографија овде, уместо да представља критичку науку о прошлости, постаје поље политичко-идеолошке инструментализације где се историјско знање претвара у средство изградње и оправдавања жељеног националног и политичког идентитета. Овакав ревизионистички однос према црногорској прошлости истовремено разоткрива дубину и комплексност идентитетског питања Црне Горе. Борба за историју у раскораку између “историје по изворима” и “историје по политичким захтевима” представља једно од кључних чворишта савремене друштвене и политичке стварности Црне Горе.

Од средине XX века у црногорској историографији генерално се могу приметити два начина писања историје Црне Горе или две “вере” историчара. Са једне стране постоји духовни и културни историјски континуитет почев од светог Јована Владимира, светог Саве, светих Немањића и Петровића до данас, а са друге стране ревизионистичке историје писане према савременим политичким потребама без светосавског културног и духовног континуитета. При томе, приметна су два или три идеолошка принципа сагледавања новоцрногорског континуитета историје. Први, који заступа тезу да Црногорци нису Срби а коју су идеолошки артикулисали хрватски идеолози: Иво Пилар, Милан Шуфлаја, Доминик Мандић и Младен Лорковић. Своја историјска становишта о етничкој посебности Црногораца у односу на Србе они су углавном градили на Летопису попа Дукљанина. На терену Црне Горе ову историјску поставку покушали су да имплементирају Секула Дрљевић и Савић Марковић Штедимлија. Други, комунистички који је оформио Милован Ђилас, а где се индивидуалност црногорског националног идентитета изводила из корпуса српског народа на основу црногорске историјске државотворности. Трећи је новоцрногорски или дукљанско-монтенегрински приступ сагледавања историје Црне Горе где се црногорски идентитет враћа на основне антисрпске поставке Штедимлије и Дрљевића, а где се српство и Срби третирају као „вјековни непријатељи, агресори, асимилатори, окупатори и поробљивачи Црне Горе“.⁵ Индикативно је да су главне идеје црногорског националног сепаратизма у односу на српство установљене ван граница Црне

⁴ Ћирковић 1989, 251-263.

⁵ Алексић 2024, 155-172. Сличну поделу заступа и марксистички историчар Милија Станишић. Види: Станишић 1987, 206-209.

Горе још током прве половине XX века и да су оне пројектоване ради остваривања политичких циљева политичких центара као што су Ватикан, Беч, Будимпешта, Загреб и османски Истамбул,⁶ а да су остварење тих идеја спровели комунисти и посткомунисти. Такође треба приметити да су први “монтенегрински” идеолози још пре 1945. године истицали потребу одрицања од црногорског православља (светосавља) ради заокружења свога националног идентитета.⁷ До реализације ових идеја у Црној Гори пре 1945. године свакако није могло доћи, али ће зато током комунистичких и посткомунистичких деценија доћи до њихове имплементације. Ово је веома битно приметити ради разумевања савремених црквено-политичких прилика у Црној Гори као и првог захтева монтенегрина за обнову “црногорске унијатске цркве”. Очигледно је процена тадашњег владајућег посткомунистичког естаблишмента била да би управо таква “црква” највише одговарала верско-политичкој реалности Црне Горе.

Историја је отворена наука за стална истраживања, јер доћи до спознања апсолутне истине једноставно није могуће. Зато је она и изложена сталним преиспитивањима, “ревизијама”. Такође, чињеница је да су историчари недоречени или праве грешке по одређеној историјској теми, што оставља могућност да се каже нешто ново. У том смислу услед спознања нових чињеница, или ради одговора историје на нове друштвено-политичке прилике, постоји потреба да се историја у свакој новој епохи пише изнова. Према мисли Ричарда Еванса „изнова је ваља писати чак и ако се не открије суштинска нова грађа, зато што је историја таква духовна форма која се не своди само на пуко прикупљање чињеница или грађење интелектуалних конструкција, већ је, попут културе, чији је саставни део, нешто што се живи, «што се употребљава».”⁸ Дужност је, дакле, историчара да историју приближи савременим генерацијама, да је учини појмљивом и савременом. Наравно, неопходно је да свако осавремењивање историје буде изведено сходно узусима историјске науке, а не тенденциозно сходно историчаревом идеолошком, политичком, националном или верском опредељењу. Проблем нове ревизионистичке интерпретације историје управо се и јавља у оном тренутку кад се постави питање шта се и како ревидира, те колико је у питању ревизија прошлости, а колико ревизија историографије. У принципу имамо два начина ревизије историје: научно установљена ревизија као критичко преиспитивање извора, метода и интерпретација у историографији, која може водити до исправљања ранијих нетачности или откривања нових перспектива, и са друге стране идеолошка ревизија историје као тенденциозно и свесно извртање историјских чињеница и научне методологије ради постизања одређених идеолошких, политичких или националних циљева.

Случај историчара Драгоја Живковића (1927-1994)

Ревизија историје, у већој или мањој мери, присутна је у савременим историографијама код свих народа бивше југословенске државе и свака од тих ревизија има неке своје, пре свега „националистичке“, специфичности.⁹ За разлику од свих других,

⁶ Алексић 2024, 149-151; Раковић 2024, 51.

⁷ Štedimlija 1937, 127; Drljević 1999, 156.

⁸ Види: Еванс 2007, 444, 348.

⁹ О начинима писања ревизионистичких историја у бившим југословенским републикама, види зборнике радова: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije* (2007) и *Politička upotreba prošlosti : istorijski revizionizam na postjugoslovenskim prostoru* (2013). Индикативно је приметити да у наведеним тематским зборницима радова, са два међународна научна скупа, поред иностраних историчара и историчара из свих бивших југословенских република, једино није било историчара из Црне Горе.

једна од специфичности црногорске ревизије (ренационализације) историје јесте њено разрачунавање са историјом своје православне цркве и њеним предањем. Савремена ревизија црногорске историје, изведена је с главним циљем да се историјски докаже и чврсто утемељи континуираност црногорске државотворне идеје, црногорске духовне и културне самобитности, почев од најдревнијих времена до у наше дане. Установљење ове идеје врши се лустрацијом црногорске историје од свега српског, доказивањем како у историји Црне Горе никада и није било ништа српско, па чак нити Српске православне цркве као духовног оквира унутар кога се развијала и изграђивала Црна Гора током историје. Брисање историјског наслеђа Митрополије црногорско-приморске из историје Црне Горе је најеклатантнији пример ревизије црногорске прошлости. Ово насиље над историјом не може се подвести под тек тенденциозну ревизију историје у контексту глобалног тренда постмодерног релативизма историје као научне дисциплине,¹⁰ већ је реч о грубом фалсификовању историје. Чак шта, овде више и није реч о историји као научној дисциплини, већ о њеном кривотворењу са циљем идеолошко-политичке и националне манипулације.

Један од савремених реномираних црногорских историчара, чија је „либерална“ ревизија историје веома упитна, јесте и Драгоје Живковић, писац тротомне *Историје црногорског народа*.¹¹ Овај некадашњи бивши марксиста, историчар „револуционарног радничког покрета“, радник архива ЦК СКЈ у Београду, директор Државног архива на Цетињу, професор Културолошког факултета на Цетињу, постаће почетком деведесетих година и председник „Одбора за вртање аутокефалне унијатске цркве“ у Црној Гори, а касније „Одбора за обнову аутокефалности Црногорске православне цркве“.¹² У многим својим изјавама и наступима Живковић се декларисао као академски историчар који је предузео тежак задатак реконструкције целе историје Црне Горе, од каменог доба до данас, како би указао на „праву истину“ о Црногорцима. Његово тротомно издање *Историје црногорског народа* у дукљанско-монтенегринским круговима третира се као официјелна историја савременог црногорског идентитета. Недавно је *Матица црногорска* реиздала ово његово „капитално“ дело, уз силне похвале на промоцији Живковићевог „објективног и научног сагледавања“ „црногорске културноисторијске прошлости“.¹³ Његова историја и други историјски радови постали су преко уџбеника, медија и јавних расправа врло референтна места у процесу стварања новог националног наратива у Црној Гори. У том смислу, његова историографија није остала само у академским оквирима, већ је прешла у сферу пропагандног политичког и културног обликовања друштва.¹⁴ Због свега наведеног управо су овај историчар и његова „историја“ можда и најбољи пример за увид у савремену проблематику интерпретације историје Црне Горе, а у склопу ње и историје Митрополије црногорско-приморске. Задржаћемо се овде само на I тому његове историје - од старијег каменог доба до краја средњег века. Пре свега треба рећи да Драгоје Живковић није медијиста. У његовој библиографији може се наћи тек један рад из

¹⁰ Многи савремени теоретичари и филозофи историје деле став да историјска наука пролази кроз „широку епистемолошку кризу“, као и да је историја „уздрмана све до својих научних и културних темеља“. Еванс 2007, 10. Такође види: Kostić 2022, 803-819; Bešlin, Samardžić 2018, 71. О српској историографији данас, види: Бјелајац 2018, 161-175; Ђурковић 2024, 14-15.

¹¹ Živković 1989; Živković 1992; Živković 1998.

¹² <https://www.in4s.net/dragoje-zivkovic-falsifikovao-politicki-testament-kralja-nikole/> приступљено: 25.06.2025

https://incubator.wikimedia.org/wiki/Wp/cnr/Dragoje_Živković приступљено: 25.06.2025

¹³ <https://montenegrina.net/novo-izdanje-matice-crnogorske-dragoje/zivkovic-istorija-crnogorskog-naroda/> приступљено: 25.06.2025

¹⁴ Morrison 2018, 54-62.

средњег века, који је општег а не научно-истраживачког карактера. Он је докторио са темом из историје XX века и свакако није имао довољно стручне обучености да се на изворима бави средњовековном историјом. Стога је и био принуђен да своју *Историју црногорског народа* (том I) пише компилаторском методом,¹⁵ тј. препричавањем шта су други рекли. Као главни извор материјала за препричавање послужила му је официјелна *Историја Црне Горе* - књига прва¹⁶, друга¹⁷ и трећа¹⁸. Из ових књига он је извршио селективни избор материјала и у складу са својим постављеним циљевима променио њихов наратив. Како је реч о тенденциозном препричавању па понекад и дословном преузимању туђег текста, сасвим је разумљиво зашто се Живковић не служи научном апаратуром при излагању историјског материјала, тј. не наводи у фус-нотама изворе или литературу из којих црпи своја сазнања и тврдње. На крају своје *Историје црногорског народа* само је приложио списак *Важнији извори и литература*. Обимност овде наведене литературе требала би да пружи увиде о „надпросечној начитаности аутора“. Међутим, детаљнијом анализом исте може се закључити да аутор није стручно разврстао изворе од литературе, да је већ у изворима извршио своју селекцију на њему подобне и неподобне изворе на које се не позива, као и да наведена преобимна литература подсећа на каталог „цитираних аутора“ у *Краљевство Словена*. Тако, „има ставки у Живковићевој библиографији које изазивају сумњу у то да је узимао у руке публикације које је наводио“.¹⁹ Стога је и разумљиво зашто Живковићева *Историја црногорског народа* нема ни „предговора у коме би се образложили концепција и методолошка начела, у коме би се одредио став према литератури коју је аутор користио, јер се изворима могао служити само изузетно, редовно их преузима из друге руке.“²⁰ Имајући у виду да се Живковић у великој мери служио текстом Симе Ћирковић и Ивана Божића, те да је њихов текст препричавањем и парафразирањем прилагођавао својим потребама, при томе не наводећи ову двојицу историчара,²¹ као и да је Живковићу већ раније указивано на његову ненаучну историјску методологију,²² Сима Ћирковић се с поводом критички осврнуо на издање Живковићеве књиге *Историја црногорског народа*, (том 1, Титоград 1989). У својој критици Живковића он каже: „Освина његових схватања је у негирању сваке везе са Србима - нарочито се обара на грађанску историографију која је прихватила гледиште да су Црногорци «дио српског народа» -, у конструисању дукљанско-зетског-црногорског континуитета и континуитета «средњовековне црногорске државе» од Дукље до дубоко у турски период, када треба да је постојала «нова црногорска државна организација». *Историја црногорског народа* из 1989. представља примену и разраду ауторових идеја, поновно писање (rewriting) историје Црне Горе с позиције екстремног сепаратизма, који је у појединим периодима осећао подршку и био у успону. Оно што је објављено у *Историји Црне Горе* (I, II/1, II/2, III/1) до гушења едиције, Д. Живковић је употребио (и злоупотребио) не трудећи се да искористи ниједну поуку из дискусије вођене о том

¹⁵ Ћирковић 1989, 251.

¹⁶ *Историја Црне Горе*, књига прва: *Од најстаријих времена до краја XII вијека*, Титоград 1967.

¹⁷ *Историја Црне Горе*, књига друга: *Од краја XII до краја XV века*, Титоград 1970.

¹⁸ *Историја Црне Горе*, књига трећа: *Од почетка XVI до краја XVIII вијека*, том први, Титоград 1975.

¹⁹ Ћирковић 1989, 252-253.

²⁰ Исти, 251. „У његовом случају не вреди се ни питати о евентуалном откривању и прикупљању извора; он није истраживач, нема спреме ни знања за ту врсту посла, па је, како је већ наглашено, био осуђен да се изворима користи из друге руке.“ Исти, 256. Сасвим је извесно да неке историјске изворе аутор није читао „ни у преводу, него да је уз њихова имена прикључио оно што је напарбичио из литературе.“ Исти, 257

²¹ Ћирковић 1989, 259.

²² Ћирковић, Ковачевић, Божић 1977, 107-128.

колективном делу. Упустио се у презентирање *историје црногорског народа* прикривајући од читалаца оно што сам у споменутом одговору сасвим специфично на основу извора расправљао о етничким односима на тлу Црне Горе (ЈИЧ 1-2 (1977), стр. 115-122). За осуду је изостављање библиографских података о томе тексту, који је аутору итекако познат, јер је годинама додијавао редакцијама нудећи свој „утук“, али неспојиво је с етиком историчара и писца прикрити изворе и читаву етничку проблематику; писати *историју црногорског народа*, а свесно избећи да се говори о Романима, Арбанасима, Латинима и Србима, о којима извори говоре.”²³ На крају Ћирковић закључује да Живковићева *Историја црногорског народа* „не може пружити никаква озбиљна обавештења о једном делу средњовековног света, она може служити пропагирању ауторових схватања о развоју свога народа, наших народа.”²⁴

Живковићева *Историја црногорског народа* је репрезентативни пример монтенегринске ревизије историје Црне Горе. Према критичком осврту о овом његовом делу, Сима Ћирковић сматра „да је Живковићева конструкција средњовековне историје на тлу Црне Горе произвољна и у раскораку са очуваном изворном грађом, да одудара од свега што су утврдила критичка истраживања у току целог столећа, да је у нескладу са црногорском историјском традицијом.”²⁵ У његовој *Историји црногорског народа*²⁶ нема епистемолошког помака, јер не износи нове чињенице нити иновирани методолошко-истраживачки поступак. Његова ревизионистичка методологија своди се на инкорпорирање старих чињеница у нови идеолошки концепт новоцрногорског национализма. Методолошка слабост Живковићевог рада огледа се у селективном одабиру историјског материјала и тенденциозном тумачењу истог. Живковић представља класичан пример онога што историјска методологија означава као *тенденциозно тумачење* или *политика историје*²⁷. Историографија се не може сматрати научном дисциплином, ако не почива на изворима и ако се не користи критиком извора према утврђеним методама. Наратив извора, да би био објективан (истинит) мора да произилази из аналитичке обраде расположивих извора, а не из произвољне тенденциозности. Живковићево непридржавање историјске методолошке науке води ка релативизацији историје као научне дисциплине и своди је на историчареву нараторску инвентивност и маштовитост, где онда свако има право на своју истину. Његов рад на историји Црне Горе представља пример националистичке злоупотребе историје. Уместо научне методологије, његови радови се ослањају на идеолошку интерпретацију и националистички дискурс, а што води ка губитку академске кредибилности и претварања историје у средство политичке манипулације.

Осим реченог од стране академика Симе Ћирковића о Живковићевим компетенцијама као историчара и његовој историјској методологији, сматрамо за неопходним да укажемо и на његову нестручност по питању црквено-историјских тематика. Навешћемо овде тек један илустративни пример који говори о његовом непознавању основа хришћанског учења, црквено-богословске материје и историјско-богословске методологије. У намери да прикаже како је још у V веку Црква на подручју

²³ Ћирковић 1989, 254.

²⁴ Исти, 262.

²⁵ Исти, 254.

²⁶ Živković 1989.

²⁷ Појам *политика историје* у савременој историографији постаје опште место. Под њим се првенствено мисли на „злоупотребу историје као средства за одржање или стицање политичке власти, за њену легимитизацију, као и за политичку мобилизацију становништва». У том смислу она данас представља «саставни део и важно средство политике идентитета». Види: Subotić 2019, 12-13.

данашње Црне Горе тежила ка својој самобитности (самосталности), он каже следеће:

„Како се Скадарско-превалитанска архиепископија опредељивала током даљих борби око примата између двају центара, тешко је рећи. Изгледа да је повремено прелазила на једну, односно на другу страну, према процјени ситуације. Иако није била непосредно захваћена теолошким расправама између монофизита (заступника вјеровања у јединствену природу Бога оца и Бога сина - Христа) и дуофизитске или православне, назване још и несторијанске струје (именоване према њеном вођи патријарху Несторију) која је заступала догму о двострукој недјељивој Христовој природи (Христу - богочовјеку), Скадарско-превалитанска архиепископија је вјероватно морала да судјелује у тим расправама и да се према њима опредељује. То би се могло претпоставити и на основу тога што је скадарски архиепископ Сенеције II учествовао на Трећем васељенском сабору у Ефесу 431. године, на којем је несторијанство доживјело осуду.“²⁸

Из приложеног се може закључити да је марксиста Живковић као историчар сасвим некомпетентан за црквена и историјско-богословска питања којима се бави. Прво, када је реч о монофизитској јереси ту се не говори о јединству природа Бога Оца и Бога Сина (питање које је решено на Првом васељенском сабору у Никеји 325. године), већ о монофизитском исповедању само једне, божанске природе Господа Исуса Христа која је у свему апсорбовала Његову човечанску природу (монофизитство је осуђено на Четвртом васељенском сабору у Халкидону 451. године). Очигледно да је богословље Цркве страна тема Живковићу те стога и прави овакве кардиналне грешке. Друго, Живковић прво изједначава Несторијево јеретичко учење са православним, па потом каже да је несторијанство осуђено на Трећем васељенском сабору у Ефесу 431. године. Произилази, дакле, да су православни сами себе осудили на Трећем васељенском сабору, а што је равно апсурду. *Sibi ipsi contradict!* Даље, Живковић већ од V века говори о две цркве - источној и западној, о два конфесионална црквена центра црквено-политички међусобно супротстављена. Васељенске саборе, пак, приказује као конкретизацију источно-западних супротстављености, а не као јединствен став Цркве по одређеном јеретичком питању.²⁹ На основу оваквих поставки он инсинуира поделеност Цркве Христове већ од 451. године, тј. шест векове пре стварне њене поделе познате у црквеној историји као Велика шизма (1054. године). Ове квазиисторијске претпоставке он тенденциозно изводи како би “историјски” што древније нагласио некакву непостојећу посебност живота Цркве на простору данашње Црне Горе још током касне античке епохе, која је тобоже била таква услед ширих гео-политичких прилика. Јасно је да овај анахронизам он прави ради стварања историјског континуитета између античког хришћанства и „аутентичне“ црногорске црквене традиције, одвојене од српске. Дакле, у приказивању историје Цркве на просторима данашње Црне Горе, од њених најстаријих историјских појава па до данас, Живковић за императив има да докаже како је она одувек била „аутентична“ црногорска. За њега као историчара (конвертованог од марксисте у националисту) није толико битно да ли је та Црква историјски била православна или римокатоличка, или можда унијатска, битно је да је одувек црногорска. Живковић савремене националне потребе пројектује на реалност далеке прошлости која ничег сличног нема са савременим схватањем нације и државе. Овакав анахронизам нема историјску конзистентност и производи лажну историјску континуитетност.

Пример Драгоја Живковића открива опасност коју носи политичка инструментализација историје. Његова *Историја црногорског народа* не доноси никаква нова историјска открића, објективно научно установљена, већ тенденциозно препричавање (rewriting) официјелне *Историје Црне Горе* кроз призму државног и

²⁸ Živković 1989, 77.

²⁹ Исти, 76-79.

етничког издвајања црногораца из српског корпуса. Живковићево поновно писање (rewriting) историје Црне Горе не базира се на новом тумачењу старих историјских извора, нити је овде реч о новом историографском критичком приступу, већ о идеолошком ревизионизму историје у домену политичко-етничког. Уместо историографске објективности, Живковић је својом ревизијом црногорске историје исту свео на једну идеолошку линију, на једну историјско-идеолошку догму о црногорском идентитету. Уместо да историја буде простор критичког дијалога, она је у овом случају постала квази национално-идеолошка конструкција и оруђе поделе народа. Критичко разобличавање оваквих интерпретација историје Црне Горе неопходно је не само ради очувања научног интегритета, већ и ради спречавања да историја постане средство политичке манипулације у савременом црногорском друштву, као и због могућности да више пута поновљене историјске неистине, неупућени и лаковерни људи прихвате за истину.

“Борба за историју” Црне Горе

Политичко-идентитетска криза црногорског друштва у бити се своди на неспоразум око интерпретације историје. Са историографског аспекта може се констатовати једно шизофрено стање јер на делу имамо “борбу за историју” између две паралелне историје једне државе и једнога народа. При томе је присутна међусобна искључивост двеју историја - црногорске и српске - где црногорска визија историје свој смисао види у бескомпромисној и коначној елиминацији српског антипода из свога света. Уместо да заједничка историја служи јачању друштвене интеграције и друштвеног идентитета, различито виђење прошлости у Црној Гори постаје извор садашњих и будућих сукоба. Према запажањима професора Куљића: „Нацијама и етничким групама је неопходна заједничка прошлост. Без ње би било немогуће створити друштвени идентитет и солидарност. Заједничка прошлост групе се исказује у причи која ствара епистемичну основу постојања групе. Испричано колективно сећање исказује историју прошлости групе. Веровања у колективно сећање творе причу, стварају осећај континуитета са прошлошћу, објашњавају садашњост и служе као основа за планирање будућности.“³⁰ Императив је, дакле, ради јачања друштвеног идентитета и солидарности народа Црне Горе, општа прихваћеност једне историје Црне Горе. Другим речима, свака идеолошка интерпретација историје Црне Горе требала би да остане на нивоу политичко-страначког опредељења, док научно утврђена историја, а не митоманија, треба да буде официјелна историја. Само на утврђеној историјској истини и њеној општеприхваћености могуће је градити заједнички друштвени идентитет и друштвену кохезију. Полуистине и политичке манипулације историјом су за кратка века, али могу оставити дугорочне и тешко излечиве последице. Због свега реченог, црногорској историографији свакако је неопходна нова парадигма пре свега према својој црквеној прошлости, али и као одклон од злоупотребе историје у дневно-политичке прилике.

Историја у свим епохама представља више од пуке наратије о прошлости. Она је одувек била и јесте “учитељица живота” - средство образовања, али и инструмент обликовања колективне свести и идентитета. Идентитет се увек конституише у одређеном културолошком контексту и са одређене аксиолошке тачке гледишта. Отуда је културни контекст незаобилазан приликом дефинисања појма идентитета. У случају, пак, да одређени друштвено-политички систем захтева трансформацију предањског националног идентитета, то онда подразумева конструкцију нове форме целовитог историјског континуитета – политичког, културолошког, верског. Овај процес

³⁰ Kuljić 2002, 5.

реконструкције историје неретко има за последицу одбацивање раније службене верзије историје, рехабилитовање неке прећутане стране историје, оживљавање новог култа „корена“ националне историје, те промену културе сећања.³¹ Улога заборавља при креирању нове историје увек је имала значајно место. Све ово је изузетно видно у конструкцији ревизионистичке историје у Црној Гори која је почела да се гради на новим основама крајем деведесетих година XX века.³²

Откриће „старо-новог“ идентитета увек покушава да се базира на новом приступу писања историје, на новом усмерењу тумачења историјских извора, а што треба да резултира пројектованим „новим“ историјским открићима. Такође, нови национални идентитет увек се гради у односу на *другог* кроз флуидност, метаморфозу, супротстављеност или колебаљивост. Тиме конструкт *другог* постаје саставни елемент идентитета и кључ за разумевање суштине и начина изведених промена у његовом креирању.³³ У црногорском случају креирање монтењегринског идентитета изводи се кроз негацију у односу на *српство*. Хантингтонова идентитетска крилатица: „ми знамо ко смо само када знамо ко нисмо и, често, када знамо против кога смо“³⁴, у овом случају могла би да гласи: ми смо Црногорци јер нисмо Срби. Постојаност монтењегринства као *другости* у односу на *српство*, са аспекта грађанског права можда и може наћи своје оправдање,³⁵ али не и са историјског аспекта и аспекта животне реалности српско-црногорске повезаности.³⁶ То стога јер монтењегрински идентитет као апсолутна *другост* у односу на *српство*, како се данас интерпретира, је апсолутно непостојан у историјама Црне Горе до средине XX века.³⁷ Друго, сва савремена социолошка истраживања показују да је *други* за црногорца више Албанац, Хрват или Бошњак него Србин.³⁸ Дакле, могло би се констатовати да је овакав избор *другог* политички наметнут као ствар политичког инжењеринга монтењегринског ускостраначког политичког интереса. У савременом политичком животу Црне Горе, *српство* као *другост* у односу на монтењегринство своју употребну политичку вредност има у смислу стигматизовања „унутрашњег непријатеља“ или сталне претње по државотворност Црне Горе. Полазећи, дакле, од претпоставке да би на разликама требало градити нови суверенистички идентитет, у јавном политичком дискурсу Црне Горе инсистира се на потискивању сваке сличности са *српством*, чак до те мере да се народна свест о заједничком пореклу, историји и предању потискује, релативизује, па и потпуно демантује у званичним историјама Црне Горе. Редифинисање црногорског идентитета подразумева уклањање свих српских елемената из њега, чиме Србија, Срби, али и Црногорци српског идентитета, попримају улогу других. Супротстављање том „другом“ симболички и политички је представљено као допринос

³¹ Kuljić 2002, 11.

³² Лутовац 2015, 19-20.

³³ „Идентитет је увек питање идентификовања, а идентификовање увек има дијалoшку природу“, Bauman, 1999, 140.

³⁴ Хантингтон 1998, 28.

³⁵ Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg 1995, чл. 3; OSCE, Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, 29. June 1990, параграф 32. приступљено: 22.05.2025.

³⁶ Негришорац 2012, 698-699.

³⁷ Овде мислимо на следеће Историје Црне Горе: Василије Петровић, *Историја о Црној Гори*, Москва 1754; Петар I Петровић, *Кратка историја Црне Горе* (у часопису Грлица), Цетиње 1835; Сима Милутиновић, *Историја Црне Горе*, Београд 1835; Милорад Медаковић, *Повјестница Црне Горе*, Земун 1850; Димитрије Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар 1856; Ђорђе Поповић, *Историја Црне Горе*, Београд 1856.

³⁸ Лутовац 2015, 25-30, 65.

учвршћивању самосталности, као отпор хегемонији Србије, јединој “реалној опасности” по црногорску независност. Имајући таква идеолошка полазишта нови постреферендумски државно-политички идентитет Црне Горе (1997-2020) грађен је, не толико на самосвојственим националним обележјима која су неопходна у креирању новог идентитета, као што су на пример: језик, вера, култура, већ више на произвођењу и продубљивању разлика (или различитости) у односу на *другог*, тј. на њиховом интензивном одржавању и сталном проблематизовању. Овакво вештачко креирање идентитетских граница унутар једног народа или међу онима који су истог верског опредељења, истог језика, истих обичаја и истог историјског предања, доводи и до апсурдних појава црногорског идентитетског пројекта где се рођена браћа или отац и син различито национално изјашњавају.³⁹ Посебан проблем је то што се такво политичко опредељење претаче у дискриминаторски однос у свакодневном животу. Истицање разлика у односу на Србе и српски идентитет постало је својеврсни критеријум у свим сферама друштвеног живота и дискриминаторно оптерећење за све који баштине српски идентитет уз онај примарни о политичкој подобности у ширем смислу, која подразумева прихватање монтенегринске политичке идеологије и идентитета.⁴⁰ При томе, како у стварању новог колективног сјећања и идентитета важну улогу игра заборав и селективно сјећање,⁴¹ нови политички идентитет Црне Горе налагао је не само потпуну ревизију предањског колективног сјећања, већ се истовремено системски ради на разградњи сваког вида српског колективног идентитета у Црној Гори – као што је на пример верски и национални идентитет. Као што нам је познато из скорије прошлости (а у вези чувених Литија), са оваквом уско-страничном политиком, а која је промовисана за званичну државну политику, није се сложио и не слаже се велики део верујуће православне популације у Црној Гори. Разлози за њихово такво држање су бројни. Навешћемо овде само неке од њих, оне историјско-богословске и историјске.

Прво, црногорско идентитетско питање сагледава се на један начин са аспекта Историје Цркве, а на други са аспекта профане историје. Наиме, за разлику од поимања прошлости профане историје, прошлост Историје Цркве није мртва. Напротив, Историја Цркве као наше “јуче, данас и сутра” у Христу, је жива и интегрална. У нашој прошлости записане су наша данашњост и будућност. Иако историјска прошлост не предодређује, она ипак у битном опредељује и наше данас, а и наше сутра. Историја је отворена за будућност, коју добрим делом одређујемо садашњошћу, али је отворена и за прошлост кроз стално савремено њено истраживање и оприсутњење. Животност и отвореност Историје Цркве посебно се манифестује кад пред њу поставимо нека егзистенцијална питања, као што је нпр. идентитетско питање у Црној Гори. Овде она показује своју праву природну отвореност, виталност и постојаност, спремност за нова преиспитивања али не и неаргументоване ревизије. За разлику од световног поимања историје Црне Горе где се историјске чињенице могу протумачити и интерпретирати на различите начине, а сходно идеолошким и политичким потребама владајућих структура,⁴² идентитетско питање, са

³⁹ Исти, 102-137.

⁴⁰ Исти, 66-67.

⁴¹ О томе види: Вебер 1976, 323-337.

⁴² Има више примера где се историјским догађајима или чињеницама «новим» тумачењем мења њихово дотадашње значење и цео концептуални оквир сходно коме је читава историја од уједињења краљевине Црне Горе у краљевину Срба, Хрвата и Словенаца била неаутентично приказана, а нова интерпретација историје је њен аутентични наставак. Један од њих је однос према Мојковачкој бици из Првог светског рата која је одувек сматрана за пример великог јунаштва и братске помоћи српској војсци. Вредност и значај те битке преиспитује се и реинтерпретира у новом светлу - као пример погрешне војно-политичке одлуке која је омогућила српској војци да се повуче преко Албаније до

аспекта Историје Цркве у Црној Гори, није могуће идеолошки бојити и интерпретирати другачије до како проиходи из Живота Цркве и његовог историјског континуитета. То стога јер овде није реч о тек једној историјској чињеници или догађају коју би постмодернистички историчари лако могли прекомпоновати према својим потребама, већ је реч о дијахроној онтолошкој Истини једног народа као начину његовог историјског битисања. Дијахрона и интегрална истина Светосавља, као израз црквеног живота српског народа у Црној Гори, проиходи из самог живота, вере и учења Цркве. Треба нагласити да овде није реч о било каквој идеологији, већ о животу по вери, о животном ставу или живој предањској истини која као таква има сасвим јасан и недвосмислен аспект сагледавања своје историје. Ауторитети који у историјском контексту пројављују и потврђују исправност таквог живота по вери јесу светитељи Црне Горе: св. Јован Владимир, св. Симеон Мироточиви - први нам познати светитељ подгоричанин, св. Сава - први српски архиепископ, св. Иларион - први зетски епископ, св. Арсеније Сремац, св. Петар Цетињски и његов синовац „тајновидац“ св. Петар II Петровић Његош, св. Василије Острошки, слава му и милост, св. Стефан Пиперски, св. Симеон Дајабабски, св. Јоаникије Црногорски, те свети новомученици Превлачки. Они, као „тајновидци“ Царства Небеског, постају „путеводитељи“ народу на путу спасења. Светитељи су живи пред Живим Господом и исти су јуче, данас и сутра.

Према хришћанском поимању времена и простора, не постоји прошлост као мртва ствар, него *Историја*. О прошлости Живота Цркве може се тек условно говорити, јер је Христос као носилац Историје Цркве исти „јуче, данас и сутра“ (Јевр 13,8). Управо су светитељи као живе и историјски остварене личности пред лицем Господњим, као небоземни стубови са чврстим историјским утемељењем, сведоци смисла онтолошке постојаности историје Цркве. Кроз богослужење Цркве, кроз евхаристијски начин живота Цркве, култ њихове светитељске личности је евхаристијски-живосно стално присутан у верном народу, а што је много пута и историјски реално посведочено. Отуда било каква суштинска измена или промена живе Историје Цркве ради дневно-политичких манипулативних интереса, тешко је остварива тамо где је црквени живот активан и динамичан. Како је реч о живој и дијахроној историји, са јасним концептом и смислом, она својом постојаношћу сведочи о себи без могућих другојачијих интерпретација. Стога и одступање од постојећег предањског живота Православне Цркве у Црној Гори, његова конверзија у нови вид - новоцрногорског - православног живота, није могућ без грубог насиља над историјском истином. Овај вид конверзије захтевао би лустрацију целе историје православне Цркве у Црној Гори по моделу политичке лустрације историје Црне Горе. Ту се као неминовност намеће изналажење нове форме црквено-историјског континуитета, а које је изводљиво на два начина – или новим идентитетским крштењем (прекрштавањем) свих предањских светитеља Црне Горе или да се крене у “нови” почетак без њих. Управо за овај други вид прекрајања црногорске црквене историје определила се неканонска ткзв. Црногорска православна црква (ЦПЦ).⁴³ Иако су сви горе наведени

Грчке, а затим да се тријумфално врати и „окупира“ Црну Гору. Други пример самопреиспитивања је опсада Дубровника 90-тих година XX века која се означава као „тамна мрља“ на историји Црне Горе под утицајем хегемонистичке политике Београда. Лутовац 2015, 30-31. На тај начин сви догађаји из историје Црне Горе, а који нису на фону актуелне црногорске политике, третирају се као изклизујуће из нормалног тока црногорске историје.

⁴³ Карактеристично је приметити да ни једна канонска аутокефална православна црква, као ни римокатоличка, не признају ЦПЦ. Осим Црне Горе, ЦПЦ је призната као легална верска заједница једино у Хрватској (Види: Evidencija vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj, Registri приступљено: 10.10.2024.

светитељи српског рода, ЦПЦ је из свог календара⁴⁴ избацила њима неподобне “српске” светитеље. Тако су: Свети Симеон Немања, Свети Сава, Свети Арсеније Сријемац, Свети Стефан Дечански, свети краљ Милутин, свети кнез Лазара и други, који су светковани у Зети⁴⁵, потом књажевини⁴⁶ и краљевини Црној Гори, у новом црногорском црквено-политичком контексту постали непожељни. Иако су их дакле светковали и Балшићи и Црнојевићи и Петровићи, савременим црногорцима они сметају. Ово је најеклатантнији пример да изведене ревизије црногорске историографије, а пре свега историја православне цркве у Црној Гори, представљају грубо кршење историјских чињеница и прекрајање црквено-народног предања. Но, без обзира што овде није реч о грешци или превиду, већ о намерном превиђању историјске истине, о свесном фалсификовању историје, оваква интерпретација историје Цркве у Црној Гори постаје официјелна. Тако, на званичном сајту ткзв. Црногорске православне цркве („Wp/cnr/ Pravoslavna Crkva u Crnoj Gori“) нигде се не помиње Свети Сава као утемељивач Зетске епископије, нити потоњи зетски епископи. У наведеном “Popisu Snogorskih Vladika”, као први се наводи Висарион I (1452-1485), а о животу и организацији Православне цркве пре њега нема ни речи. Евидентно да је овакво острашћено прекрајање историје, овакво селективно историјско памћење, изведено сходно форми установљене идеолошке и идентитетске конверзије. Наравно, разумљиво је да свако идеолошко конвертитство захтева напуштање старог идентитета и “ново” сагледавање историје, неку врсту “нове” историјске рационализације ради историјске легализације новог идентитета. Међутим, како овде није реч о реалној рационализацији историје, како није реч о реалној већ “жељеној” историјској истини, онда свакако да ову “политичко-жељену” истину није могуће историјски-рационално или научно објаснити. Једноставно, историја је овде сведена на ниво политичког манипулативног средства где је све могуће и све је допуштено ради остваривања политичког циља, те као таква она не подлеже историјско-научним узусима и не припада области научне историографије.

Сасвим је извесно да се новоцрногорским идеолозима од питања писања нових ревизионистичких политичких историја Црне Горе као теже питање испоставља одређење или осмишљавање нове монтенегринске вере. Сходно постојећем балканском дискурсу - свака конверзија у другу веру значила је (или значи) конверзију и у другу нацију. У црногорском случају као да имамо обрнути процес - пројектовани политички конструкт ново-црногорског идентитета тек је у трагању за својом “предањском” вером као идентитетским елементом. Од свих бивших југословенских република једино Црна Гора није адекватно решила ово питање. Тако, док су све бивше југословенске републике, тј. њихови већински народи, упориште свог државно-националног идентитета нашле или траже управо у вери као једном битном моменту свог разликовања од других, а ради успостављања своје духовне самопостојаности, у црногорском случају то се испоставља као веома захтеван, па и недостижан, циљ. Много је разлога зашто је тако. Пре свега, чини се, да за саме комунистичке и посткомунистичке идеологе ново-црногорског идентитета питање вере није имало неку значајну улогу нити на личном нити на друштвеном-политичком плану, па самим тим нити на предањско-историјском и културолошком плану. Њима је вера данас потребна и корисна тек као покривалица (као празна форма предањске вере) за политичке аспирације у креирању новоцрногорског идентитета, где се

⁴⁴ Mali crkveni kalendar za prostu 2015.pdf – Google Drive приступљено: 22.10.2024.

⁴⁵ Crkveni kalendar Đurđa Crnojevića za 1494. godinu – Montenegrina.net | Kultura, umjetnost i nasljeđe Crne Gore. Culture, Arts & Heritage of Montenegro, приступљено: 22.10.2024.

⁴⁶ Орлић, црногорски годишњак стари и нови за просту 1865. годину, pp. 7. Цетиње. 1865 <https://www.dlib.me/fajlovi/p1grie261a14jv1m6t5q31eihgt5.pdf> приступљено: 22.10.2024.

новоцрногорски национализам политички креира као једна врста етнофилетистичке „секуларне религије“⁴⁷. Овоме у прилог иде и чињеница да, док су сви други југословенски народи нашли своју верску опредељеност у неким од предањских вера (православљу, римокатолицизму или исламу), једино је већина у Црној Гори остала доследна свом посткомунистичком убеђењу и вери. Одговор на питање зашто се Црна Гора показала као таква, чини се врло комплексан. Међутим, он се свакако не може тражити под политичким изговорима секуларног, грађанског, мултиетничког или мултикултуралног државног поретка Црне Горе, јер је јасно да бошњачки и албански национални идентитет у Црној Гори, у битном карактерише ислам, а хрватски римокатолицизам. Само је црногорски православни корпус подељен на српски и антисрпски. Исто тако евидентно је да Влада постреферендумске Црне Горе практикује политику мултикултурализма само према припадницима националних мањина: Бошњацима, Албанцима и Хрватима, док се према Србима и Црногорцима српског идентитета спроводи политика интензивне асимилације.⁴⁸ Практично, дешава се незамисливо.⁴⁹ На делу је реализација не комунистичког концепта црногорске нације, где се засебност црногорства дефинисала као део српског националног корпуса, већ хрватског концепта црногорства као “Црвене Хрватске”, где се црногорство интерпретира као антисрпство.⁵⁰

У оквирима балканског дискурса, вера представља кључни идентитетски елемент. Предањска вера једног балканског народа је неодвојиво од његове културе, а у црногорском случају, више него код других, и од политичке историје. Посматрано кроз векове, црногорска држава и политика, црква и култура, одувек су једна на другу у битном утицале и међусобно се прожимале.⁵¹ Међутим, посматране из савремене визуре њиховог суживота, приметно је постојање несагласја између званичне црногорске политике и предањског црногорског културног наслеђа, оног ћирилометодијевског, светосавског, светозаревског, светопетровићког. Конкретно, приметан је несклад између савремено-пројектованог политичког идентитета и предањског културног идентитета Црне Горе.⁵² Ово историјско несагласје (или историјски пуч) плод је одређења става црногорских политичких структура после Другог светског рата па до данас према своме црквено-народном наслеђу. Такав политичко-културолошки курс Црне Горе трасирали су извесни црногорски идеолози још у првој половини прошлог века. Још 1937. године “црногорски” идеолог Савић Марковић Штедимлија (1906-1971) говорио је о потреби сагласја идеолошког израза политике и културе на плану креирања националног идентитета. Према њему: „Формирање политичког национализма могуће је само онда ако му предходи истоимени и садржајно подударни културни национализам. Завршна фаза формирања културног национализма је његов извана политички, а изнутра културни садржај, фаза у којој национализам у остварењу народне државе задобија свој

⁴⁷ Лутовац 2015, 92, напомена 148.

⁴⁸ Исти, 41.

⁴⁹ „У вријеме када је почео организовани атак на српски народ Црне Горе, дакле у наше вријеме, декретима и другим правним актима, прво је брисано историјско српство народа Црне Горе, па онда и забрањивано, да би се промовисало црногорство тог истог народа. Дешавало се и десило да један те исти народ, чак и у истој генерацији, преко ноћи постаје оно што никада није био: национални Срби у Црној Гори постали су национални Црногорци – данас Монтенегрини.“ Лакић 2014, 102-103.

⁵⁰ Алексић 2024, 148-174.

⁵¹ Ражнатовић 1987, 307-318; Стаматовић 2014, 8.

⁵² О појмовима културног, политичког и националног идентитета, види: Лутовац 2015, 13-21.

дефинитивни облик и садржај.⁵³ Као неизоставаан елемент културно-националне еманципације црногораца, Секула Дрљевић (1884-1945) види у постојаности црногорске религије. Он каже: „Одлучујућа је чињеница да Црногорци имају своју религију, своје црногорославље и да су остајући верни њему верни самима себи.“⁵⁴ Ове поставке раних црногорских идеолога по питању креирања сепаратистичког црногорског ентитета у односу на *српство*, и након једног века, представљају суштину савремене црногорске идентитетске проблематике односно нове идентитетске политике Црне Горе, која је почела да се системски гради, као државно-политички пројекат, крајем деведесетих година XX века. Тако, видимо да је на истој идеолошкој линији према црногорској светосавској цркви и бивши председник Црне Горе Мило Ђукановић. Он је 2019. године изјавио да је „историјско право грађана Црне Горе да имају своју аутокефалну Црногорску цркву“, која би представљала „завршни корак утемељења државног, националног, културног и верског идентитета Црне Горе и Црногораца“ (Ин4снет 2019, 2:33–4:35).⁵⁵ При томе, са позиције власти, Ђукановић стигматизује Српску православну цркву као политичког актера који угрожава, не само државност Црне Горе, већ и негира црногорски национални идентитет. На тај начин се у црногорској јавности креира медијска слика о Српској православној цркви као безбедносној претњи, пре свега по црногорски национални идентитет. Са друге стране, пак, постојање аутокефалне црногорске цркве представљено је као нужан, завршни корак у заокруживању црногорске нације која више ништа не би имала са српством.⁵⁶

Сасвим је јасно да идеолошко-политичко супротстављање Српској православној цркви од стране појединих политичких структура у Црној Гори, као и њихова потреба креирања нове идеолошко-политички подобне “црногорске” цркве, своје исходиште има у различитом виђењу историје Црне Горе. Сва безбедоносна опасност од СПЦ у Црној Гори происходи из њеног континуираног сведочења историјске постојаности српског идентитета у Црној Гори. У суштини, дакле, овде је реч о борби за историју Црне Горе. Са једне стране историје Црне Горе како је интерпретира СПЦ и са друге монтењегринске - српске и антисрпске. Од исхода или решења борбе за историју, које ће завладати небом Црне Горе, требало би да уследи адекватна и историјски легитимна политичка идеологија. Без тог историографског решења, које би требало тражити у области историјске науке а не политике, тешко је решиво идентитетско и политичко питање у Црној Гори. Такође, имајући у виду да се ова борба још увек води, може се закључити да црногорски политичко-национални идентитет још није стекао своју завршну форму. Један од разлога за то је што су из своје историје прогнали своју православну цркву и њено историјско предање, а немају, или не налазе, другу одговарајућу верско-културну садржину и номенклатуру за своју зацртану национално-политичку платформу. Са друге стране, треба имати у виду да је Митрополија црногорско-приморска најстарија црногорска институција чији историјски континуитет траје од 1219. године па до данас. Својим деловањем кроз историју Митрополија представља мост између генерација који повезује прошлост, садашњост и будућност. Њена мисија кроз векове увек је иста – да сведочењем Христовог “пута, истине и живота” (Јн 14,6) непрестано и изнова обнавља духовни живот народа. Као вредносна категорија духовног живота она представља константу на којој се креирало и почива црногорско народно биће, његов етос и итос. Она је уграђена у свеукупно етичко, духовно и културно предање Црне Горе. Дакле, имајући у виду значај

⁵³ Štedimlija 1937, 125.

⁵⁴ Drljević 1999, 156.

⁵⁵ Митровић 2024, 69.

⁵⁶ Исти, 70.

улоге Митрополије црногорско приморске у историји Црне Горе, у њеном духовном, културном и политичком животу, може се констатовати да је њена континуирана историја живота по предањској “вери црногорских отаца” неизоставни кључ за разумевање контекста историје црногорске духовности, културе и државотворности. Одбацивање, маргинализовање, фалсификовање или идеолошко преформулисање контекста историје Митрополије црногорско-приморске из ревизионистичке историје Црне Горе истоветно је операцији раздвајања душе од тела. Равно је апсурду. Исто тако, покушај бега новоцрногорских историчара од свог црквеног предања, као приступ и концепт писања ревизионистичких историја, суштински представља дехристијанизацију историје и предања Црне Горе, њено духовно испражњење, чиме се подсеца највиталнији корен црногорског идентитета.

Однос историје Митрополије црногорско-приморске и ново-црногорског (монтенегринског) идентитета испоставља се и као блиски сустрет (или судар), двеју различитих интерпретација историје Црне Горе. Сасвим је извесно да монтенегринско тумачење црногорске прошлости где се избегава да уважи историјски и духовни значај Српске православне цркве и српског идентитета у Црној Гори, нема своје историјско-предањско утемељење. Ревизионистичке монтенегринске претензије на историјску истину историјски су неутемељене, па је следствено истог карактера и историјска констуркција на којој се гради монтенегрински идентитет. Стога, без обзира на све фалсификате и лажи који се систематски пласирају, без обзира на све облике политичког притиска и насиља са којима се идеја монтенегринског идентитета спроводи, евидентно је да свако удубљивање у прошлост и садашњост Црногораца води ка сагледавању очигледне неутемељености тога процеса.⁵⁷

Само потпуна, а не селективна, историјска истина омогућује потпуну спознају и праведну оцјену догађаја из прошлости, а што је предуслов здравог (реалног) креирања будућности. Историјска истина, наравно, не мора неизоставно да ослободи човека многих његових погрешних претпоставки или хтења, али преко ње он може стећи свест и савест ко је и шта је, тј. стећи неопходне предуслове за спознају свог историјског идентитета. Духовни, културни и идеолошки консензус православног корпуса црногорског друштва могуће је градити на постојаној историјској истини, а не на посткомунистичкој измишљеној историјској конструкцији монтенегринског идентитета који нема свој дијахрони континуитет са предањском историјом Црне Горе светих Немањића и Петровића. Конкретно речено, системско и оркестрирано форсирање данашњег идентитетског питања у Црној Гори је *par excellence* политичко питање, а не питање историјске истине, због чега и представља један од основних друштвених расцепа савремене Црне Горе. Начин на који ће ово питање бити разрешено или решавано, дугорочно ће определити карактер и будућност државе Црне Горе, али и положај Српске цркве и српског народа у оквиру ње. Како је, дакле, ово питање чисто политичког карактера, а политика је категорија променљивог курса, то даје основа за претпоставку да би се у ближој или даљој будућности могла очекивати и промена курса форсирања историјски једностраног идентитетског питања у Црној Гори. Уосталом, управо нас историја идентитетског питања у Црној Гори томе и учи.

⁵⁷ Негришорац (2012), 681-682.

Литература

Алексић, Будимир (2024): Конструисање идентитета као фактора изградње црногорске нације (*Конструисање синтетичких нација*), Београд, Catena mundi, 148-174.

Baumann, Gerd (1999): *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*, London: Routledge.

Bešlin, Milivoj, Samardžić, Momir (2018): *Postfaktualna istorija: savremeni revizionistički izazovi istoriografskoj metodologiji u Srbiji*, (Методолошки изазови историјске науке; тематски зборник међународног значаја), Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Бјелајац, Миле (2018): *Српска историографија данас – тематски разговори*, (Токови историје 1/2018), Београд: Институт за новију историју Србије, 161-175.

Вебер, Макс (1976): *Односи у етничким заједницама, Привреда и друштво*, IV глава, том 1, Београд: Просвета.

Đrljević, Sekula (1999): *Balkanski sukobi 1905-1941*, Podgorica: Mermont.

Ђорђевић, Часлав, Лучић, Предраг (2009), *Књижевност и српски језик*, Нови Сад.

Ђурковић, Миша (2024): Конструисање националних идентитета као инструмент геополитике (*Конструисање синтетичких нација*), Београд: Catena mundi, 7-36.

Еванс, Ричард Џ. (2007): *У одбрану историје*, Београд: Српска књижевна задруга.

Живковић, Драгоје (1987): *Прилог питању развоја црногорске историографије - Неке карактеристике најновије фазе* (зборник радова научног скупа: Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде), Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.

Živković, Dragoje (1989): *Istorija crnogorskog naroda (od starijeg kamenog doba do kraja srednjeg vijeka)*, том I, Cetinje 1989;

Živković, Dragoje (1992): *Istorija crnogorskog naroda (razdoblje crnogorskog principata/vladikata od početka XVI do sredine XIX vijeka)*, том. II, Cetinje.

Živković, Dragoje (1998): *Istorija crnogorskog naroda (Vladavina knjaza Danila /1851-1860/ i prve godine vladavine Knjaza Nikole)*, том III, Cetinje.

Историја Црне Горе, књига прва: *Од најстаријих времена до краја XII вијека*, Титоград 1967 (аутори: Зарије Бешић, Драга Гарашанин, Јован Ковачевић)

Историја Црне Горе, књига друга: *Од краја XII до краја XV века*, Титоград 1970 (том 1, *Црна Гора у доба Немањинића*, аутори: С. Ћирковић, Д. Богдановић, В. Кораћ, Ј. Максимовић, П. Мијовић; том 2, *Црна Гора у доба обласних гоподара*, аутори: С. Ћирковић, Д. Богдановић, В. Кораћ, Ј. Максимовић, П. Мијовић; И. Божић, В. Ђурић)

Историја Црне Горе, књига трећа: *Од почетка XVI до краја XVIII вијека*, том први, Титоград 1975 (аутори: Глигор Станојевић, Милан Васић)

Kostić, Predrag (2022): *Skrivena povijest »postistine«*, (Filozofska istraživanja, Vol. 42, No. 4), Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 803-819.

Kuljić, Todor (2002): *Prevladavanje prošlosti – uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Београд: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Лакић, Зоран (2014): *Његошев српски народ, Црна Гора и Црногорци* (у: Његошев зборник Матице српске 2; Споменица о двестогодишњици Његошевог рођења), Нови Сад: Матица српска, 99-108.

Лутовац, Зоран (2015): *Српски идентитет у Црној Гори*, Београд: Институт друштвених наука.

Медаковић, Милорад (1850): *Повјестница Црне Горе*, Земун.

- Милаковић, Димитрије (1856): *Историја Црне Горе*, Задар.
- Милутиновић, Сима (1835): *Историја Црне Горе*, Београд.
- Митровић, Сава (2024): *Дискурзивно стварање нације: српство као другост у креирању црногорског националног идентитета* (Српска политичка мисао, број 3/2024; vol. 85), Београд: Институт за политичке студије, 59-80.
- Morrison, Kenneth (2018): *Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro*, London: Bloomsbury Academic.
- Негришорац, Иван (2012): Истрага предака: социопатогени чиниоци у формирању црногорске нације (Летопис Матице српске. књ. 490, св. 4-5), Нови Сад: Матица српска, 679-700.
- Петровић, Василије (1754): *Историја о Черној Гори*, Москва.
- Петровић, Петар I (1835): *Кратка историја Црне Горе* (у часопису Грлица), Цетиње.
- Politička upotreba prošlosti : istorijski revizionizam na postjugoslovenskim prostoru* (ur. Momir Samardžić, Milivoj Bešlin, Srđan Milošević; Alternativna kulturna organizacija), Novi Sad 2013. https://www.academia.edu/6870908/Politička_upotreba_prošlosti_priredili_M_Samardžić_M_Bešlin_S_Milošević приступљено: 15.10.2024.
- Поповић, Ђорђе (1856): *Историја Црне Горе*, Београд.
- Раковић, Александар (2024): *Религијски интервенционализам и конструисање нација на Балкану: примери напада на српски идентитет* (Конструисање синтетичких нација), Београд, Catena mundi, 37-55.
- Ражнатовић, Новак (1987): *О Црногорско-приморској митрополији као политичком фактору у историји Црне Горе* (зборник радова научног скупа: Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде), Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 307-318.
- Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije* (Zbornik radova, urednik Vera Katz; Institut za istoriju), Sarajevo 2007; <https://cliohipbih.ba/wp-content/uploads/2015/12/Revizija-prošlosti-na-prostorima-bivše-Jugoslavije.pdf>
- Стаматовић, Александар (2014): *Историја Митрополије црногорско-приморске до 1918. године*, Цетиње: Светигора.
- Станишић, Милија (1987): *Теоријски оквир и методолошки приступ изучавању настанка црногорске нације* (зборник радова научног скупа: Прошлост Црне Горе као предмет научног истраживања и обраде), Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 203-224.
- Subotić, Milan (2019): *Napred u prošlost. Studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji*, Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik.
- Терзић, Славенко (2000): *Идеолошки корени црногорске нације и настанак црногорског сепаратизма* (Српска слободарска мисао, 1), Београд. Projeekat Rastko Cetinje - Slavenko Terzic - Ideoloski korijeni crnogorske nacije i crnogorskog separatizma преузето: 07.10.2024
- Ђирковић, Сима (1989): „Драгоје Живковић, *Историја црногорског народа (Од старијег каменог доба до краја средњег вијека)*, Том I, Цетиње 1989, 470.“ (Историјски часопис, књ. XXXVI), Београд: Историјски институт САНУ 251-263. (критика)
- Ђирковић, Сима-Ковачевић, Јован - Божић, Иван (1977): *О једном схватању у једној „критици“ Историје Црне Горе* (Југословенски историјски часопис, 1-2), Београд: Савез историчара Југославије, 107-128.
- Хантингтон, Семјуел (1998): *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Подгорица: ЦИД.

Štedimlija, Savić Marković (1937): *Osnovi crnogorskog nacionalizma*, Zagreb: Politička biblioteka „Putovi“.

Електронски ресурси

Evidencija vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj, Registri приступљено: 10.10.2024.

Mali crkveni kalendar za prostu 2015.pdf – Google Drive приступљено: 22.10.2024.

Crkveni kalendar Đurđa Crnojevića za 1494. godinu – Montenegrina.net | Kultura, umjetnost i nasljeđe Crne Gore. Culture, Arts & Heritage of Montenegro, приступљено: 22.10.2024.

Орлић, црногорски годишњак стари и нови за просту 1865. годину, pp. 7. Цетиње. 1865 <https://www.dlib.me/fajlovi/p1grie261a14jv1m6t5q31eihgt5.pdf> приступљено: 22.10.2024.

Novo izdanje Matice crnogorske – Dragoje Živković „Istorija crnogorskog naroda“ – <https://montenegrina.net/novo-izdanje-matrice-crnogorske-dragoje/zivkovic-istorija-crnogorskog-naroda/> приступљено: 25.06.2025.

Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg 1995, чл. 3; OSCE, Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, 29. June 1990, параграф 32. приступљено: 22.05.2025.

Prof. dr Dragoje Živković falsifikova politički testament kralja Nikole <https://www.in4s.net/dragoje-zivkovic-falsifikovao-politicki-testament-kralja-nikole/> приступљено: 25.06.2025

Dragoje Živković - Wp/cnr - Wikimedia Incubator приступљено: 25.06.2025.

Mirko Sajlović

**THE HISTORY OF THE METROPOLITANATE OF MONTENEGRO
AND THE LITTORAL IN THE PROCESS OF CONTEMPORARY REVISION
OF MONTENEGRIN HISTORY**

After the independence of the former Yugoslav republics, each of them undertook a revision of its national history. A common feature of these revisions is the transformation of the historical narrative matrix from a socialist-federalist framework to a nation-state-oriented one. The change in the state-political discourse necessitated the establishment of a “neo-traditional” state-national identity, which was always based on writing a new history and creating a new historical narrative. In this way, history became one of the key ideological resources in the process of forming these neo-traditional national identities. However, historiography in these post-Yugoslav revisionist processes, and particularly in Montenegro, was often not merely an academic discipline but also a tool for constructing identity and legitimizing newly established political projects. Among other aspects, one of the specific features of the contemporary revision of Montenegrin history is the ideological-political revision of the history of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral, which involves an effort to erase the Serbian Orthodox Church from Montenegro’s historical narrative. In the current situation of a crisis of Montenegrin identity, where issues of ecclesiastical and national identity are employed as a basis for political projects, it is not surprising that such interpretations of the history of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral emerge. These interpretations deviate from scientific criteria and become instruments of political-ideological manipulation. Consequently, the history of the Serbian Orthodox Church in Montenegro assumes the dimension of a complex issue and emerges not only as a matter within the field of academic church historiography but also as one of the key questions of contemporary Montenegrin socio-political reality.

This study raises the question of the place and role of the history of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral within the context of contemporary revisions of Montenegrin history. In this context, we examine the issue of Montenegrin identity from a historiographical perspective, that is, to what extent this issue is reflected through the struggle over the history of Montenegro. Generally, two concepts of writing Montenegrin history can be identified in contemporary Montenegrin historiography – the traditional-folk and the “New Montenegrin” approaches. In this study, we point out that the abandonment of the ecclesiastical-folk tradition as an approach and concept for writing revisionist history essentially represents a de-Christianization of the entire history and tradition of Montenegro. This constitutes a departure from the original historical-traditional spiritual essence of Montenegro and undermines the most vital root of Montenegrin identity.